

¹¹ ЦДІА України. — Ф. 575, оп. 1, спр. 4. — Арк. 81.

¹² Весь Юго-Западный край. — С. 264-265 (підрахунки наші).

¹³ Там само. — С. 265.

¹⁴ Там само. — С. 265-266 (підрахунки наші).

¹⁵ Там само. — С. 265.

¹⁶ Там само. — С. 265.

¹⁷ ЦДІА України. — Ф. 442, оп. 147, спр. 369. — Арк. 5.

¹⁸ Памятная книжка Волынской губернии на 1902 год. — С. 56-69 (підрахунки наші).

¹⁹ Памятная книжка Волынской губернии на 1897 год. — С. 27-28.

²⁰ ЦДІА України — Ф. 442, оп. 623, спр. 420. — Арк. 1-5.

²¹ Памятная книжка Волынской губернии на 1902 год. — С. 56-69 (підрахунки наші).

²² ЦДІА України. — Ф. 442, оп. 142, спр. 644. — Арк. 1-12.

²³ Там само. — Ф. 442, оп. 82, спр. 232. — Арк. 1-5.

²⁴ Там само. — Ф. 442, оп. 89, спр. 131. — Арк. 1-3.

²⁵ Історія міст і сіл УРСР. Житомирська область. — К., 1973. — С. 89.

²⁶ Весь Юго-Западный край. — С. 247.

²⁷ Там само. — С. 258.

²⁸ Там само. — С. 255.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА

В умовах становлення державності України, її національного відродження, стабілізації, національної самосвідомості широких мас населення, відродження народних традицій, виховання майбутнього громадянина України одним із важелів роботи є проведення позанавчальної туристсько-краєзнавчої роботи.

Концепція середньої загальноосвітньої школи твердить, що національне самовизначення вимагає широкого віддзеркалення національних елементів у її виховній діяльності школи, віддзеркалення краєзнавчої роботи у всіх можливих напрямках, залучення учнів до активної участі в збереженні та охороні святинь свого народу, пам'яток історії, культури і природи, до освоєння традиційних ремесел і народних промислів.

Значно поліпшилася туристсько-краєзнавча робота в загальноосвітніх школах області з часу прийняття Міністер-

ством освіти України "Положення про рух учнівської молоді України за збереження і примноження традицій, звичаїв, обрядів народу "Моя земля — земля моїх батьків" 1 вересня 1990 року.

Положення руху стало основою всієї позакласної та позанавчальної виховної роботи в загальноосвітніх школах, ПТУ, позашкільних закладах. Адже програма руху передбачає комплекс заходів, спрямованих на глибоке вивчення рідної мови, історії свого краю, пам'яток культури та природи, коріння свого роду, а також пісенно-поетичної спадщини, традицій, звичаїв, обрядів та регіонального національного одягу.

Розвиткові краєзнавчої роботи сприяє проведення щорічного обласного конкурсу на кращий методичний матеріал туристсько-краєзнавчої тематики.

Конкурс сприяє пошукові нових підходів, форм, методів у краєзнавчій

діяльності з учнівською молоддю, обміну власним досвідом, роботи, вивченню і запозиченню цікавих надбань інших.

Щорічно на конкурс надходить близько 50 методичних матеріалів здебільшого краєзнавчої тематики. Відповідно до положення про рух учнівської молоді за збереження звичаїв, традицій і обрядів українського народу в школах області було створено багато гуртків народознавчого фольклорного профілю. Це сприяло збільшенню розробок сценаріїв традиційних народних свят, обрядів, ігор, конкурсів, вікторин із використанням місцевого краєзнавчого матеріалу.

Історико-географічна експедиція "Мікротопоніми України" викликала необхідність розробки авторської програми "Топоніми рідного краю" (автор Прокочук В.С., зав. Дунаєвським райвно), методичної розробки до курсу цієї програми (автор Беченко К.К., методист Дунаєвської райСЮТК), розробок "Вивчення топонімів села", "Уявна мандрівка на базі історичного музею" (автор Васильєва М.С. – Іванковецька ЗОШ Дунаєвського району), рекомендація "Топонімічні дослідження. Зміст, мета, методика" (автор Ковальчук Л.М. – Дунаєвська райСЮТК).

Педагоги закладів освіти області взяли активну участь в конкурсі авторських програм краєзнавчих гуртків; 8 з них увійшли в збірку "Програм гуртків для позашкільних установ та загальноосвітніх шкіл", виданих Хмельницьким облно в 1997 році. Це програми "Юні геральдисти" (автор Ільїнський В.М.), "Юні археологи" (автор Захар'єв В.А.), "Літературне краєзнавство" (автор Ситар Г.Г.), "Юні українознавці" (автор Демедюк Н.Д.), "Юні географікраєзнавці" (автор Ковальчук Л.М.), "Юні геологи" (автор Шоробура І.М.) тощо.

Крім того, багато юних краєзнавців у гуртках і об'єднаннях вивчають історію свого рідного краю, проводять певну пошукову, дослідницьку роботу. На допомогу таким пошуківцям завідувачем Дунаєвського райвно Прокопчуком В.С. були розроблені "Рекомендації з підготовки і

написання історії населеного пункту". Ці рекомендації визнані одними з кращих в обласному і Всеукраїнському конкурсі на кращий методичний матеріал 1998 р.

На конкурс надходять матеріали з досвіду краєзнавчої роботи з учнями. Це "Організація, зміст та форми роботи з учнями школи з вивчення фольклорної спадщини нашого народу" (автор Головата Н.М., Волочиська ЗОШ №1), "Організація краєзнавчої роботи. З досвіду роботи Балінської ЗОШ Дунаєвського району" (автори Шевчук С.В., Сорокатиї В.М. — ОЦТКУМ, Беченко К.К. – Дунаєвська райСЮТК), "Система роботи історико-краєзнавчого гуртка "Полонь" (автор Бровчук І.О. — Полонський район), "Організація, зміст і форми роботи гуртка історичного краєзнавства з створення музею села" (автор Лисюк М.А. – Михлянська ЗОШ Ізяславського району), "Цикл занять гуртка українського народознавства з вивчення української національної символіки (з досвіду роботи)" (автор Шкарпета Ю.М. — ХМЦТКУМ) та багато інших.

Теоретичною основою шкільного краєзнавства стала туристсько-краєзнавча експедиція учнівської молоді "Краса і біль України", оголошена Міністерством освіти. На базі цієї експедиції обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді розробив методичні рекомендації для організації краєзнавчої роботи з учнівською молоддю і надіслав у методичні кабінети районів та міст для використання в практичній роботі.

Практика показала, що юні краєзнавці області активно включилися в туристсько-краєзнавчу експедицію "Краса і біль України". Якщо в 1996 році на обласний конкурс надійшло 45 звітів про проведену роботу пошуковими загонами, то в 1999 році їх стало уже 120. Експедиція охоплює своєю діяльністю широке коло юних дослідників, туристів, краєзнавців. Вона стала головним орієнтиром для всього краєзнавчого руху учнівського шкільництва.

У нинішньому році, як і торік, центр туризму, станції юних туристів в районах та містах області, не зважаючи на органі-

заційні труднощі, проводили в школах великий обсяг методичної інструктивної та пошукової роботи, завдяки чому діяльність юних пошуківців, учасників експедиції набула нових форм: виступи по радіо і телебаченню, в обласній педагогічній газеті “Майбуття” тощо.

У 1998—1999 році в реалізації напрямів експедиції взяло участь 217 загонів, що об’єднали в своїх лавах 3255 учнів.

Керуючись положенням про експедицію, обласне журі визнало переможцями низки робіт за напрямом. Серед них:

— “Мальовнича Україна”.

1. Творчий звіт експедиційного загону Кам’янець-Подільської ЗОШ І—ІІІ ст. №16, в якому йдеться про методику писанкового розпису.

Вчителька цієї школи Сірказюк Наталія Вікторівна з гуртківцями зустрічалася з писанкарями Поділля, вивчала і описувала методику писанкового розпису свого краю, яку потім поширювала серед учнів шкіл міста, області.

2. Учениця 10 класу Полонської ЗОШ №1 І—ІІІ ст. Солодка Вікторія під керівництвом методиста районної станції юних туристів Івана Бровчука здійснила дослідження і написала роботу “Історія полонської порцеляни”.

3. Під керівництвом соціального педагога ЗОШ І—ІІІ ст. м.Хмельницького Артем’євої Альбіни Вікторівни члени туристсько-краєзнавчого клубу “Едельвейс” здійснили дослідження і описали перлину Поділля “Совий Яр”.

4. Пошукова група Шепетівської ЗОШ І—ІІІ ст. №2 під керівництвом вчительки Іліч Валентини Михайлівни на честь 50-річчя створення школи зібрали поезії, що творили випускники школи впродовж багатьох років і видали рукописний альманах “Прекрасна казка з дитинства”.

— За напрямом “Скривджена земля”:

1. Археологічний гурток Дунаєвського Будинку творчості школярів здійснив дослідження під керівництвом журналіста місцевої газети Володимира Захар’єва і написав роботу “Охорона археологічних пам’яток Дунаєвщини”.

2. Виконала дослідницьку роботу учениця 11-Б класу ЗОШ І—ІІІ ст. №4 м.Нетішина Апанович Тетяна на тему “Голодомор на Поділлі”. В роботі розкриті передумови та причини голоду на Хмельниччині, використані спогади очевидців тих років.

3. Екологічний загін “Еко” Шепетівського ліцею разом з учнями загальноосвітньої школи під керівництвом вчителя біології Ралько Олега Анатолійовича дослідили і написали роботу “Екологічний стан Шепетівщини”.

— За напрямом “З попелу забуття”:

1. Члени гуртка юних географів-краєзнавців Хмельницької ЗОШ №1 під керівництвом вчителя географії Шобури Інни Михайлівни вивчили діяльність Ю.Сіцинського як діяча українського національного руху на Поділлі і підготували роботу “Ю.Й.Сіцинський на Поділлі”.

2. Гуртківці Кам’янець-Подільської станції юних туристів під керівництвом методиста Недри Тетяни Володимирівни підготували роботу “Дума про Кармелюка”.

— За напрямом “Свята спадщина”:

1. Юні дослідники-краєзнавці Жванчицької ЗОШ І—ІІІ ст. Дунаєвського району здійснили дослідження “Історія нашої школи”.

2. Юні краєзнавці Шепетівського ліцею здійснили дослідження “Історія Шепетівки в далекому минулому”.

— За напрямом “Геологія”:

1. Звіт про роботу геологічного гуртка Берездійської ЗОШ І—ІІІ ст. Славутського району на тему “Геотектоніка Хмельницької області”.

2. Дослідження гуртка “Юні геологи” Ярмолинецького Будинку творчості школярів під керівництвом методиста Лозінського Віталія Анатолійовича “Корисні копалини Ярмолинеччини”.

Хмельницький обласний центр туризму і краєзнавства постійно бере участь у Всеукраїнському конкурсі. Лише в минулому 1999 році із 5 надісланих на конкурс робіт, 4 визнані лауреатами Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції України і нагороджені грамотами. Педагогі-

чна та учнівська громадськість області активно включилася в історико-географічну експедицію учнівської молоді “Мікротопоніми України”. Юні пошуковці дослідили і описали понад 3500 мікротопонімів, матеріали були надіслані в головне управління геодезії, географії та кадастру при Кабінеті Міністрів України.

За активну пошуково-дослідницьку діяльність з виявлення та збору мікротопонімів нагороджено грамотою Українського центру туризму і краєзнавства учнівської молоді та путівкою до оздоровчого табору експедиційний загін ЗОШ №16 І-ІІІ ст. м. Кам’янця-Подільського.

Не зважаючи на те, що завершено історико-краєзнавчу експедицію учнівської молоді “Мікротопоніми України”, в області юні краєзнавці продовжують дослідницьку роботу. Так, юні краєзнавці Хмельницької гімназії №1 відправилися в похід із завданням “Топоніміка в легендах”, і ними по території області було зібрано понад 320 топонімів. Пошукова робота з дослідження походження географічних назв саме через легенди та перекази становить великий інтерес для гуртківців, а також має велике практичне значення, оскільки матеріали досліджень широко використовуються на уроках географії, історії, народознавства, української мови та літератури.

Міністерством освіти, Всеукраїнською спілкою краєзнавства та Географічним товариством України оголошено історико-географічну експедицію учнівської молоді “Сто чудес України”. Впродовж двох останніх років юні краєзнавці області працюють у ній.

Експедиція проводиться в рамках руху учнівської молоді “Моя земля — земля моїх батьків” і має на меті подальший розвиток туристсько-краєзнавчої та пошуково-дослідницької діяльності в закладах освіти.

Розроблено положення та методичні рекомендації на допомогу школам в організації цієї роботи.

Для участі в обласному конкурсі надійшло 87 робіт, в них взяло участь 43 експедиційних загони, охоплено 1026 учнів.

Журі методом експертної оцінки визначило переможців та їхні роботи :

I напрям “Диво рукотворне”:

1. Юні краєзнавці Кам’янець-Подільської ЗОШ І—ІІІ ст. №1 в складі 13 учнів під керівництвом вчителя історії Берладина Оксани Борисівни зробили опис фортеці, Замкового мосту (Заремба Оксана — 9 клас), Нарис-опис замку в с. Жванчику (Мостова Марія — 10 клас), Георгіївського собору (Бучеза Юрій — 9 клас), “Польської ратуші” (Рашма Наталія — 10 клас), “Кафетрального костюлу” (Парасенко Олена — 9 клас) та ін.

Учень 10 класу Івоняк Юрій Кам’янець-Подільського середнього загальноосвітнього закладу “Освітній центр “Геліос” під керівництвом вчителя історії Гурського Олександра Володимировича здійснив опис паливо-паркових ансамблів південно-східної частини області.

2. Пошукова група учнів 10—11 класу Кам’янець-Подільської ЗОШ №16 під керівництвом вчителя історії Блажевич Надії Іванівни здійснила дослідницьку роботу “Столиця Української народної республіки в 147 кварталі”, в якій розповідається про перебування Симона Петлюри з червня по грудень 1919 року в м. Кам’яні-Подільському.

3. Дослідницьку роботу здійснили члени туристсько-краєзнавчого об’єднання “Світовид” Хмельницької гімназії №1 під керівництвом соціального педагога Антонової Оксани Григорівни “Святотроїцький монастир” в с. Сатанівська Слобідка Городоцького району.

II напрям “Чарівний світ природи”:

1. Туристсько-краєзнавчий гурток Славутської ЗОШ №3 І—ІІІ ст. під керівництвом вчительки Зизи Ольги Степанівни дослідили поклади мінералу “Сапоніту”.

2. Члени гуртка “Еко” Шепетівської ЗОШ І—ІІІ ст. №8 під керівництвом вчительки географії Сікорської Світлани Василівни провели дослідження і написали нарис про регіональний парк “Мальованка” під назвою “Чарівна і казкова “Мальованка”.

3. Учениця 10 класу Дунаєвецької гімназії Кушнір Тетяна зробила цікаве дос-

лідження “Маліївецький парк — пам’ятка історії та культури”.

10 робіт юних дослідників були відзначені грамотами і оздоровчими путівками до Всеукраїнського туристичного табору в Карпатах.

Спортивно-туристські походи і краєзнавство невід’ємні. Такі походи є одним із основних видів польових досліджень у краєзнавстві. В районах і містах області досить поширені такі багатоденні подорожі. І, як правило, чим складніші подорожі, тим більше краєзнавчих досліджень.

Щоб якимось систематизувати такі походи і виявити кращих, обласним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді проводиться щорічна обласна заочна першість на кращу туристсько-краєзнавчу подорож учнівської і студентської молоді в межах першості України, на основі Положення, затвердженого Міністерством освіти.

Краєзнавчий пошук передбачає, в першу чергу, роботу на місцевості з дослідження того чи іншого об’єкту. Збираючись в походи, учасники подорожі отримують краєзнавчі завдання в школах, музеях та інших закладах і працюють над ними. Так, велику краєзнавчу роботу в таких серйозних походах проводять учасники гуртка “Світовид” Хмельницької гімназії №1 під керівництвом соціального педагога Антонової О.Г.

Гуртківці поставили за мету семиріччя Дністра.

Інший приклад – краєзнавча робота туристського клубу “Штурм” Хмельницької ЗОШ №29 І—ІІІ ст. під керівництвом завуча школи Юхимчука Ю.О.

Члени клубу вже кілька років проводять експедицію під назвою “1000 км кордоном області”. Вони вивчають екологічний стан області, мікрорайону, проводять природоохоронну роботу, описують рідкісні види рослин різних природних зон області.

Вивченням рослинного і тваринного світу заказників Малого Полісся Хмельниччини під час походів займаються учні гуртка пішохідного туризму БДТ м.Неті-

шина під керівництвом керівника гуртка Хохліча П.М.

Однак не лише теренами Хмельницької області обмежуються юні дослідники. Так, гуртківці Кам’янець-Подільської міської СЮТур (директор Атаманюк Т.П.), Славутського екологічного центру (керівник тургуртків Слівіна А.О., Волочиського районного Будинку школяра (керівник гуртка Приймак О.А.) щороку здійснюють походи в Карпати і Крим, де теж ведеться вивчення і ознайомлення як з природою, так і з побутом населення цих регіонів.

На виконання листа Міністерства освіти про Всеукраїнську історико-краєзнавчу акцію “Пам’ять”, присвячену 55-й річниці визволення України від фашистських загарбників та Перемоги у Великій Вітчизняній війні, обласний центр туризму і краєзнавства провів низку організаційних заходів. Зокрема в газеті “Майбуття” (січень 1998 р., №1) оголошено конкурс на участь в акції, присвяченій цій даті; розроблено положення конкурсу; підготовлено і надіслано в районні та міські відділи освіти методичні рекомендації “Бойовий орден та медаль у твоїй родині”; лист “Збережемо пам’ять про подвиг”.

Більшість районів і міст належно спрямували діяльність педагогічних та учнівських колективів до активної участі в Акції “Пам’ять”.

На кінець вересня 1999 року на конкурс обласного журі в обласний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді надійшло 50 робіт від 18 районів та міст області, в яких взяло участь понад 1930 учнів загальноосвітніх шкіл.

Аналіз надісланих робіт показав, що педагогічні та учнівські колективи області проводять значну пошуково-дослідницьку роботу з увічнення бойових і трудових подвигів захисників Батьківщини та вшанування трудівників тилу в роки боротьби з фашизмом.

Цікаву, багатогранну пошукову роботу проводять юні пошуківці-активісти шкільного музею ЗОШ І—ІІІ ст. №10 м.Хмельницького під керівництвом керів-

ника гуртка “Активісти шкільного музею” вчительки цієї школи Мазурок (Плейзер) Галини Казимирівни. Понад 25 років тому з її ініціативи було створено музей 31-го танкового корпусу, зібрано матеріали і оформлено книгу із 5 томів сімейно-шкільного літопису “Відгуки війни в моїй родині”.

Новосинявський музей Старосинявського району працює під девізом “Пам’ятайте про нас, живі”. У музеї є книга “Бойової слави”, в якій ведуться записи зустрічей з ветеранами, у “Книзі пам’яті”, поміщені статистичні картки на кожного із 84 загиблих воїнів-односельців.

У Балинській ЗОШ I—III ст. Дунаєвського району оформлено зал “Пам’яті”, де вміщено 116 фотографій односельців, які не повернулися з війни, а біля них висять поліетиленові трикутники з землею з того подвір’я, з якого солдат пішов на війну. Починаючи з 9 травня 1989 року, святкування дня Перемоги в селі починається із залу “Пам’яті”.

У Западинецькій ЗОШ I—III ст. Красилівського району музей бойової і трудової слави відкрито ще 8 травня 1976 року. Це наслідок великої копіткої та пошукової праці групи слідопитів клубу “Пошук”, який почав діяти з вересня 1967 року і продовжує свою діяльність під керівництвом вчителя історії Мармалюка Миколи Павловича. В музеї зібрано понад тисячу експонатів.

Велику пошукову роботу провели учні 7—9 класів ЗОШ I—III ст. м.Нетішина під керівництвом вчительки історії, керівника краєзнавчого музею Кравчук Світлани Миколаївни. Ними створено Книгу пам’яті. Тут зібрано фотографії ветеранів, описано їх бойові подвиги, короткі біографії, звернення до юного покоління.

Активну участь у створенні книг “Пам’ять”, “Слава і гордість” взяли учні і вчителі Лісоводської ЗОШ I—III ст. Городоцького району. У літописному відтворенні подій і людських доль чільне місце належить документам і оповіданням фронтовиків і жителів села, що уможливило в повній мірі оживити той трагічний час.

Цікаву роботу провели учні Шепетівського загальноосвітнього пансіону I—III ст., які зібрали спогади про своїх дідусів-ветеранів Великої Вітчизняної війни.

Заслужують на увагу роботи учнів загальноосвітніх шкіл №4, 7, 8 м.Шепетівки, які зібрали матеріали про партизанський рух на Поділлі під керівництвом вчителя-партизана Одухи А.З., юних партизанів Валі Котика та Володі Ковальчука.

Під керівництвом Красилівського Будинку творчості дітей та юнацтва (методист Лавренчук В.О.) зібрано цінний матеріал під девізом “Ми пам’ятаємо про Вас” — розповіді про ветеранів Великої Вітчизняної війни.

Значну роботу провів Теофіпольський районний методкабінет. Під його керівництвом на обласний конкурс було подано 5 робіт з Михнівської, Колісецької ЗОШ I—II ст., Базалійської, Гаврилівської ЗОШ I—III ст., де широко розкрито роботу юних пошуківців в Акції “Медаль у твоєму домі”.

Значну участь у Акції беруть учні Кам’янця-Подільського. Тут пошуковими загонами взято на облік всіх ветеранів війни та осіб, що до них прирівнюються. Кожен клас взяв шефство над цією категорією людей.

Учні Малоскнитської ЗОШ I—III ст. Славутського району підготували матеріал про колишнього директора своєї школи Глюзицького Дениса Петровича, який в час окупації фашистами місцевості був підпільником. Під час виконання бойового завдання він був поранений, потрапив в полон де й загинув. Задля вшанування пам’яті підпільника державна районна адміністрація заснувала районну педагогічну премію ім.Глюзицького Д.П.

3 жовтня 1998 року управління освіти з обласним центром туризму та краєзнавства учнівської молоді започаткувало обласну туристсько-краєзнавчу експедицію “Легенди рідного краю” в рамках руху учнівської молоді “Моя земля — земля моїх батьків”, маючи на меті всебічне залучення учнівської молоді до краєзнавчої, пошукової роботи.